

Moralna bilješka.

Probabilizam. U bogosl. časopisu, što izlazi u Tübingenu, napisao je pod gornjim naslovom M. Merchich župnik u mjestu Horvatkinle u Ugarskoj, članak, koji zaslužuje da se na nj obazremo. Svakako je originalan. M. je velik protivnik probabilizma, kako se običaje danas u školama razlagati. Danas uobičajeno razlaganje ove moralne nauke urodilo je dugotrajnim i bezuspješnim prepirkama, kojima se kroz čitava stoljeća učitelji muče, učevne knjige nepotrebnim poglavljem opterećuju, a svoje slušatelje ostavljaju a da im nisu razumljivo stvar predočili niti ih o njoj uvjerali. Tim svojim postupkom pružaju samo protivnicima katoličkoga morala povoda da prigovaraju i katol. moral nemoralnim nazivaju. Tako pomenuti pisac.

Pa što hoće Merchich? Lako je prigovarati i rušiti ono, što su drugi mukom sagradili; ali daj ti nešto bolje iznesi. I doista M. je pokušao ovaj problem moralni riješiti pomoću matematike, napose pomoću računa vjerojatnosti. Evo, kako on umuje. M. mjesto općenitoga načela *Lex dubia non obligat* postavlja tobož točnije ova tri načela: *Lex certe cognita certe obligat*, *Lex certe incognita certe non obligat* i dosljedno *Lex dubia dubie obligat*. Ta tri načela dala bi se matematički izraziti ovako: $\text{lex certe cognita} = 1$, $\text{lex certe incognita} = 0$, a $\text{lex dubie cognita} = \text{razlomku}$. Mjesto dovoljno, manje dovoljno, ili nedovoljno poznate dužnosti valjalo bi, veli M., govoriti o polovici, trećini, tričetvrtini, desetini itd. spoznaje naše dužnosti. To bi barem zahtjevalo eksaktno mišljenje. U kojem bo stepenu vjerojatnosti poznajem zakon, u istom stepenu ili u istom relativnom broju me zakon obvezuje. Sada nastaje pitanje, da li se i ispunjenje zakona daje ovako dijeliti, kao spoznaja zakona? Ako se daje, onda je problem jasno i točno riješen, tako da ne će moći više biti govora o rigorizmu ili laksizmu. *Lex dubia dubie obligat*. Ali ako se dužnosti ne dadu dijeliti, već se moraju ili sasvim ispuniti ili sasvim propustiti, onda dolazi na red Merchichevo posebno iznašaće.

Ako kod dijeljenja matematičkoga, veli on, doblješ razlomak, desetinke, stotinke, tisućinke itd., onda se razlomak, kojemu je vrijednost ispod polovice, zaokruži na niže, t. j. uzme se kao ništica i zanemari se. Ako li mu je vrijednost jednaka polovini, ili je veća od polovine, onda se zaokruži na više i uzima se

kao cijelo. Tako te je srednji razlomak ili polovica ona morna, koja odlučuje, da li će se zadana olina zaokružiti na niže ili na više.

Tako valja postupati, veli M., i kod ispunjavanja dužnosti, da bude razborito i moralno. Obveza, koja mi je poznata u stanovitom stepenu vjerojatnosti, izražava se razlomkom. U pretpostavci, da je normalni stepen vjerojatnosti polovica ($\frac{1}{2}$), treba vidjeti, da li je onaj stepen vjerojatnosti u zadanom slučaju veći ili manji od polovice, to onda moram zaokružiti na više ili na niže, t. j. na cijelo (1) ili na ništa (0).

To bi bilo po Merchichu — ako sam ga dobro shvatio — glavno načelo, na koje bi se moralo u pojedinim slučajevima dvojbe „reflektovati“, aludirajući na *principia reflexa universalia*, o kojima govore moralisti. To načelo po njemu glasi ovako: Ako je stepen vjerojatnosti obveze poznat, pa ako je ustanovljen normalni stepen vjerojatnosti; imade se odlučiti ili potpuno ispunjenje dužnosti ili nikakovo po pravilu razboritoga zaokruženja.

Pita se samo 1. kako ustanoviti normalni stepen vjerojatnosti i 2. kako se određuju vjerojatni stepeni obveze. Na prvo pitanje odgovara M.: kao što u matematici vrijedi sredina ili polovica ($\frac{1}{2}$) kao jedina razborita norma da vrijednost razlomka zaokružiš, tako isto mora bez sumnje i u moralci vrijediti kao jedina razborita i moralna norma za stepene vjerojatnosti sredina ili polovica, koja se izražava ovim razlomkom $\frac{1}{2}$, ili kako to matematičari vele, maximum vjerojatnosti. Prema tomu ako za obvezu i protiv obveze na obje strane stoje jednaki stepeni vjerojatnosti, onda, i to samo onda smije se i dozvoljeno je po volji zaokružiti ili prema gore ili prema dolje; onda vrijedi načelo: *lex dubia obligat et non obligat*. U svakom drugom slučaju smije se i dozvoljeno je samo na jednu stranu zaokrenuti, i to ili dolje, ako je stepen vjerojatnosti obveze manji od $\frac{1}{2}$, ili gore, ako je veći od $\frac{1}{2}$.

Na drugo pitanje, kako se određuju stepeni vjerojatnosti obveze, odgovara M.: po pravilima računa vjerojatnosti. Moderna matematika znade danas u najtočnijim razlomcima izraziti stepene vjerojatnosti. Matematika uči, kako se iz poznatih data i indicija može izračunavati, kolika je vjerojatnost, da zakon postoji ili da ne postoji. U tu svrhu izmudrila je matematika divne i umne stavke i formule i najtočnije ih dokazala. Pomoću ovih formula dađe se u zadanom slučaju najtočnije izračunati,

kolika je vjerojatnost, i na te formule onda treba paziti, na njih „reflektovati“, kad se određuje stepen vjerojatnosti. Te formule bile bi po Merchichu mjesto onih *principia reflexa particularia*.

Ovako misli M. da se imade rješiti poznati moralni problem, na temelju universalnoga reflexnog načela i pomoću partikularnih reflexnih načela. To bi bio njegov *morale systema*, i to *in explicito*, kako veli, dok današnji moraliste prikazuju svoj sistem *in confuso*.

Prigovara zatim M. moralistima, što ne umiju ni danas eksaktni račun vjerojatnosti kako treba cijiniti, već se zagrijavaju za nauku skolastičku, napose tomističku, koja im vrijedi kao tobož *perennis philosophia*. Oni se gube u eksplicaciji, što je *dubium latum, strictum, positivum, negativum*, što je *opinio probabilis, probabilior, probabissima* i *minus probabilis*, a matematičku probabilitiku suverenom sigurnošću kao „manje uporabivu“ odbijaju i zabacuju.

Napokon obara se M. na Noldina, ruga se njegovoj definiciji moralnog sistema, da je probabilizam, u opoziciji s *aequiprobabilizmom*, nerazumni i neznanstveni sistem, da je himera, i nastoji to pomoću matematike i jednog primjera dokazati. Ruga se i definiciji reflexnog načela i veli, da moraliste ni pojma nemaju o mnoštvu raznolikih zaključaka i algoritama, što ih matematičar iz načela *in dubio melior est conditio possidentis* umije izvesti.

Pročitavši ovo pomislio sam na onu mudru sv. Pisma: *unusquisque in sensu suo abundet* (Rom. 14, 5). Merchich bit će valjda strastven matematičar, pa misli, da se sve na svijetu matematikom dade opraviti. Ali ako igdje, to u moralu ne pristaje matematika, i to baš zato, što je matematika eksaktna znanost, i ne može inače da bude, a moral nije i ne može da bude eksaktan. Predmet bo moralke nijesu brojevi, stalne i nepromjenljive matematičke oline, već čini ljudski, kojih je narav u bitnosti doduše jednaka, ali o stotinu prilika i vanjskih i unutarnjih ovisna i zato nestalna i promjenljiva. Matematika je spekulativna znanost, koja apstrahira svoj predmet od sviju kategorija bića pa razmatra samo kolikoću (*quantitas*). Moralka je pako praktična znanost, koja polazi doduše od načela općenitih, ali kad sudi o individualnim činima, mora se obazirati na sve prilike, kakove su u konkretnom slučaju. Jedino kad se radi o pravednosti, o restituciji, onda se, u koliko je to moguće,

služi matematičkom točnosti, kad određuje, koliko se imade povratiti i koliko se imade dati u ime naknade za štetu. Pa i u tom predmetu, naime pravednosti, ne može se sto i sto puta da drži točno matematike, već aproksimativno, koliko to prilike dotičnoga slučaja dozvoljavaju.

Krivo imade Merchich, kad postavlja kao načelo: *lex dubia dubie obligat*. Baš u tom stoji problem, koji se ima riješiti, utrum *lex dubia obliget vel non obliget*. A da je *obligatio dubia obligatio nulla*, to je općenito poprimaljeno načelo, o kojem nema kontroverzije. Moralisti imadu tu zadaću da odluče, da li *lex dubia* imade moć obveze ili nema; da li sam ja dužan pokoriti se i takovim zakonima, za koje ja nijesam stalan, da postoje, i da sam im podvrgnut, ili mi je na volju stavljeno, da im se pokorim, ako hoću, ili da im se ne pokorim, ako ne ću. Drugim riječima treba da mi kažu moralisti, što veli, ne matematika, već što vell Bog, da li je naime njegova volja i zapovijed, da ja ispunjujem i one dužnosti, koje mi nijesu za isvjesno poznate (*certe cognitae*), već samo dvojbena, neizvjesno (*dubie cognitae*). Pa budući da u izvorima objave nema izravnih dokaza za to i budući da neprevarljiva učiteljica vjere i morala — Crkva katolička — nije u toj stvari definitivni sud izrekla, to moralisti moraju neizravno iz vrela bogoslovske znanosti crpsti dokaze za svoje zaključke. A vrelo bogoslovske znanosti nije matematika ni njezin račun vjerojatnosti, već predaja i naučanje Crkve. Crkva pako nauča i kroz usta bogoslovskih naučnjaka, među kojima imadu nekoji, napose sv. Toma Akvinac, osobiti ugled, i to poradi „čistoće svoje nauke, koja je u divnom skladu s naukom objavljenom i zato veoma podesna da razbije bludnje svijju vremena“ pa i najmodernije, kako veli Crkva o sv. Tomi (sr. lect. II. Noct. in festo S. Thomae). A baš je sv. Toma onaj, koji zastupa, brani i dokazuje načelo: *lex dubia non obligat*, ili što je isto: *lex incerta non parit certam obligationem*. A po sv. Tomi ta ista načela nauča i sv. Alfonzo, koji je jedan od najodličnijih i najvažnijih zastupnika znanosti moralne. Ovo je dakle zakoniti put, kojim su moralisti udarili i morali udariti, da do istine dođu. A tko u stvarima vjere i morala ostavlja *communem sententiam doctorum catholicorum*, sam se izvrgava mnogo većoj pogibli moralnoj, nego li je pogriješka moralista, koji se ne osvrću na ono, što uči matematika.

Dokazi, kojima se uglavljuje načelo *lex dubia non obligat*,

ne imponuju Merchichu. On ih navodi po Cathereinu (Moraltheol. 2. Aufl. pg. 368. seq.). On misli, da bi u obim argumentima, što ih pomenuti učenjak imade, zaključak morao glasiti: *lex dubia dubie obligat*, jer da su krive premise. Smiono je svakako od M. osporavati istinitost onih premisa. Ali uzmimo, da je zaključak Merchichev dobar. Što je tim rečeno? Ono, što smo svi i prije znali, i o čem se ne radi. I dosada smo znali, da *lex dubia dubie obligat*, t. j. drži se zakona, ako hoćeš, ako li ne ćeš, nikomu ništa, kad nije izvjesno, da li taj zakon uopće postoji ili ne, ili ako i postoji, ne zna se, da li mene obvezuje ili ne. Ali se pita: num certe obliget? da li imade moć obveze ili nema? Čim je meni na volju stavljeno, da zakon ispunim, ako hoću, tim je eo ipso rečeno, da takav zakon nema moći. Za to je neosporivo načelo: *obligatio dubia obligatio nulla*. Dosljedno: *lex dubia dubie obligat = lex dubia non obligat*.

Ova velika kontroverzija, što se vodi, kako pravo veli Merchich, kroz stoljeća, te joj ni danas nema konca, ne može se riješiti na predloženi način. Odviše si utvara M. ako to misli. Kad nije veliki um sv. Alfonza i onoliki ugled, koji je ovaj svetac i učenjak u svoje doba uživao, mogao tu prepirku kraju privesti, još će manje moći matematičari. Po predlogu M. prenijela bi se kontroverzija na skroz drugu, i to krivu, nenaravnu bazu, pa bi se dalje kroz stoljeća prepiralo, da li se na toj bazi u opće dade taj problem riješiti. Merchicha je očevidno zavelo u bludnju ime „vjerojatnost“. On znade, da u matematici imade račun vjerojatnosti, a u moralci je govor o vjerojatnosti, pak je tako došao do zaključka, da se moralisti moraju staviti na područje vjerojatnosti matematičke. Ali zaludu. U matematici se radi o skroz drugoj stvari, a u moralci o drugoj. Matematika računa pod raznim mogućim uvjetima, ako n. pr. N. N., koji se doživotno osigurao ili želi osigurati na svotu od 20.000 K, proživi 10, 20, 30 godina, koliko bi morao platiti svake godine u ime premije. Da li će N. N. doživjeti 10 ili 20 ili x godina? Po statistici je mortalitet u x godina taj i taj, dakle je vjerojatno, da će N. N. doživjeti x godina, i prema tomu morati će platiti u ime godišnje premije toliko i toliko. O tom radi matematika. A moralka? Je li mi poznat zakon ili nije? Ako mi je poznat, moram ga obdržavati; ako mi nije poznat, već samo držim to za vjerojatno, pa bilo to u kojem drago stepenu vjerojatnosti, jer stepeni vjerojatnosti a ma baš ništa ne odlučuju,

jedni odgovaraju odlučno (a to su t. z. probabilisti): ne moram obdržavati zakon, ali smijem, ako hoću; dok drugi neodlučno šeptrlje (a to su t. z. aequiprobabilisti) s odgovorom. Oni prvi su dosljedni, jer znadu logiku (a matematiku ne moraju znati), dok su oni drugi nedosljedni, čine zbrku u pojmovima, sami nisu na čistu, kako će u kojem slučaju odgovoriti, ali inkliniraju na to, da u više slučajeva kažu: moram obdržavati, a u manje slučajeva: ne moram obdržavati zakon, ali smijem, ako hoću. To je pravi status quaestionis ovog problema. A kako ću ja doznati zakon, kako ću se uvjeriti u savjesti, da ga nisam dužan obdržavati, ako mi nije poznat, to je moja subjektivna stvar, tu odlučuje logika i kritika, a nipošto matematika.

Prigovara Merchich, što Noldin nabraja šest moralnih sistema. Uzme li se na um, da je tutorizam apsolutni i ublaženi samo jedan sistem, a da laksizam nije ni postojao u teoriji, to su u svemu 4 sistema, od kojih su 2 pokojna, a 2 živa; to ih je onda tako mnogo, da ih manje ne može biti. Tutorizam je bio u svoje vrijeme dijete hereze, da je obdržavanje zapovijedi Božjih ne moguće, pa je i zaspao, čim je nestalo jansenijevaca. Probabilizam je bio dijete mode u neozbiljno vrijeme 16. i 17. vijeka, prkos-teorija, plod nedosljednosti i nerazumijevanja, a da mu je baza bila nestalna, vidi se po tom, što se je sam od sebe srušio, a da ga i nije pogodila, kao n. pr. tutorizam, osuda crkvenog auktoriteta. Aequiprobabilizam ima također svoju povijest postanka i opstanka, a sve skupa je lijepa ilustracija ljudske slabosti, nedosljednosti i neobjektivnosti. U tom leži pravi razlog kontroverzije i prošle i sadanje a valjda i buduće.

Merchich naziva solidni probabilizam himerom. To je dakako njegovo mnijenje. Iz svega, što on navodi, da to dokaže, vidi se, rekao bih, da on nema pojma o probabilizmu. Vidi se i po primjeru, koji navodi. Da li se mora pisati Virgilius ili Vergilius, to je prepirka. Za Virgilius stoje 4 vjerodostojna kodeksa, za Vergilius nijedan. Dakle valja pisati Virgilius a ne Vergilius. Dobro. Ali kasnije se pronašlo 16 drugih vjerodostojnih kodeksa, ovih je 6 za Virgilius, a 10 za Vergilius. Dakle? Sada je jedno i drugo mnijenje samo vjerojatno. Ali prije su 4 kodeksa dovoljna bila, da uglave prvo mnijenje, a kad mu je novih šest pridošlo, postalo je ono prvo mnijenje tek vjerojatno, jer je ovo drugo jednako vjerojatnim postalo i time vjerojatnost protivnog mnijenja dignulo. — Krivo zaključuje Merchich. Za pi-

sanje imena glasovitog rimskog pjesnika bilo je prije vjerojatno da se ima pisati Virgilius, dok za Vergilius nije bilo razloga. Kasnije se je ono prvo mnijenje još bolje uglavilo, postalo je vjerojatnijim, otkad je novih 6 kodeksa pronađeno. A što je i za način pisanja Vergilius novo vjerojatno mnijenje nastalo, ova vjerojatnost ne dira ni najmanje u protivno mnijenje ni u njegovu vjerojatnost. Jedno se i drugo može rabiti, jer je jedno i drugo sada vjerojatno. Ono prvo ne samo da nije „dignuto“, nego je postalo vjerojatnijim od prije. Narav probabilizma sastoji u tom, da se može mijenjati na više i na niže prema razlozima, koji za nj vojuju i prema subjektivnom shvaćanju tih razloga, a da ne prestaje biti vjerojatnost. Jedino ako se pridolazkom dokaza vjerojatnost pretvori u izvjesnost, ako jedno mnijenje od vjerojatnog postane izvjesno, gubi protivno mnijenje svaku vjerojatnost. Onda je jedno očito istina, a drugo očita bludnja. A dokle god su oba mnijenja vjerojatna, s objektivne strane jedno je nužno istinito, a drugo t. j. protivno nužno mora da bude bludnja. Ali sa subjektivne strane ne može se to konstatovati, pa za to oba mnijenja poznavamo kao vjerojatna. U matematici nema subjektivnosti, već su zasade objektivne i nužno istinite bez obzira na to, da li ih nekoji um shvata i razumije. Pa i stepeni vjerojatnosti su objektivni i nužno istiniti, ako jesu istiniti. Dok u moralci vjerojatnost ima dođuše objektivnu podlogu — razlog — ali je tota quanta subjektivna, tako te jedna te ista opinio može biti za jednoga probabilis, za drugoga improbabilis, za trećega probabilissima; dapače za jedan te isti um može biti neka opinio danas probabilis, a sutra nakon daljnijega razmišljanja magis ili minus probabilis, dok njezina objektivna vrijednost, budući nepoznata za izvjesno, ostaje nepromijenjena. Drugi je i bitno različit ordo metaphysicus, ordo phisicus i ordo moralis jedan od drugoga. Tko ne shvaća, što je ordo moralis, taj nije sposoban suditi o probabilitizmu i o sistemu moralnom. Mješati matematiku sa gledištem moralnim znači tešku stvar još većma zamršivati, a ne razbistriti.

Preporučujemo g. Merchichu, neka se okani matematike kod rješavanja moralnih problema.

Dr. J. Pazman.

